

УДК [373.3.015.31:316.5]:[37.091.33-027.23:796]
DOI 10.32782/2412-9208-2024-3-48-54

FORMATION OF TOLERANCE IN PRIMARY SCHOOL STUDENTS THROUGH GAME ACTIVITIES

ФОРМУВАННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ У ЗДОБУВАЧІВ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ ЗАСОБАМИ ІГРОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Karyna KOVAL,
Assistant at the Department
of Pedagogy,
Berdyansk State Pedagogical
University
66, Zhukovsky Str., Zaporizhzhia,
69000, Ukraine

Карина КОВАЛЬ,
асистентка кафедри педагогіки,
Бердянський державний
педагогічний університет
вул. Жуковського, 66, м. Запоріжжя,
69000, Україна

karinka.koval1307@gmail.com
<https://orcid.org/0009-0009-1696-9389>

ABSTRACT

The article substantiates the relevance of the problem of forming tolerance in primary school students through game activities, outlines the features of modernization of the education system, identifies priority areas for the development and improvement of the educational process, in particular the introduction of personality-oriented learning, focus on individual student preferences, child-centeredness, humanization of interpersonal communication in the teacher-student and student-student systems, ensuring physical, psychological and information security.

It is determined that the psychological and individual characteristics of primary school children create a favorable atmosphere for the formation of value orientations and the ability to establish interpersonal communication. The general approaches to the interpretation of the concept of «tolerance» in the system of modern education are analyzed.

It is found that tolerance should be primarily considered as a personal quality that is formed only under the purposeful and systematic influence of a teacher or an adult. The formation of tolerance takes place not only in the classroom, but also includes extracurricular activities, social hours, excursions, etc.

It has been determined that game activities contribute to the development of personal qualities, form the ability to interact effectively in society and resolve conflict situations peacefully. During the game, children model real situations, learn to empathize and support each other, which significantly increases the level of tolerance in the team. In order to successfully develop tolerance in primary school children, it is necessary not only to use innovative pedagogical methods, but also to ensure that the educational process is in line with the trends of modern society, individual needs and interests of students. The use of role-playing games, quests, trainings, and interactive exercises allows integrating values into the process of education and upbringing.

Based on the analysis of the experience of modern scientists, it has been found that game activities have great educational potential in the context of forming tolerance in primary school students. Game technologies act not only as a tool for improving the efficiency of the educational process, but also as a means for shaping values and promoting the personal development of primary school students.

Key words: *tolerance, junior schoolchildren, game activity, education of students.*

Вступ. Модернізація системи освіти докорінно змінила загальні підходи до організації освітнього процесу. Наразі головною метою є створення безпечного освітнього середовища, що охоплює фізичний, психологічний та інформаційний аспекти. Вчителі почали дедалі більше приділяти увагу питанням рівності, взаємоповаги, співіснуванню різних культур та націй. Проблема формування толерантності здобувачів початкової освіти набула особливого значення як для загального розвитку дитини, так і для майбутнього суспільства.

Молодший шкільний вік характеризується якісними новоутвореннями, що неабияк сприяє розвитку соціальних та морально-ціннісних орієнтирів. Саме в цей період закладаються основи взаємовідносин з іншими, формується розуміння причинно-наслідкових зв'язків відмінностей між людьми, вибудовується індивідуальне світосприйняття та з'являється розуміння індивідуальних кордонів особистості.

Окреслена проблема є об'єктом дослідження багатьох сучасних науковців. Зокрема, проблему формування толерантності молодших школярів в системі соціальних інститутів особистісного розвитку досліджували: А. Басюк, Н. Бессараб, Т. Білик, О. Гордійчук, С. Довбенко, Л. Канишевська, Н. Олійник, І. Резніченко та ін.

Водночас питання формування толерантності молодших школярів за допомогою інноваційних засобів, що передбачають опосередковану чи безпосередню взаємодію учасників освітнього процесу, лише починає активно досліджуватися сучасними науковцями.

Мета дослідження – теоретично обґрунтувати особливості формування толерантності у здобувачів початкової освіти засобами ігрової діяльності.

Методи та методики дослідження. Для досягнення мети використано комплекс теоретичних методів: аналіз і зіставлення психолого-педагогічної літератури щодо формування толерантності в молодшому шкільному віці; періодизація – виявлення ступеня досліджуваності та рівень розробки методологічних основ формування толерантності як особистісної якості; порівняння, узагальнення та систематизація теоретичних засад з окресленої проблематики.

Результати та дискусії. За переконанням Л. Канишевської формування толерантності характеризується цілеспрямованим виховним впливом на особистість дитини, що передбачає розвиток особистісних якостей та визначається як ціннісне ставлення до себе й інших, яке про-

являється у доброзичливості, терпимості та визнанні культурних відмінностей. Впровадження Нової української школи передбачає орієнтацію освітнього процесу на індивідуальний підхід до кожного учня, гуманізацію міжособистісної комунікації в системах «вчитель – учень» та «учень – учень», особистісно орієнтований підхід, дитиноцентризм тощо. Саме завдяки цьому формування толерантності у здобувачів початкової освіти відбувається наскрізно, охоплюючи усі освітні компоненти [5].

На думку Н. Бессараб, формування толерантної людини напряму залежить від специфіки виховного середовища, професійних компетентностей вчителя та мотивації до такої діяльності. Важливо, щоб у молодших школярів поступово формувалося розуміння інших культур, їх звичаїв та традицій. Рівень сформованості толерантного ставлення до інших визначається в ефективній взаємодії, адаптації до суспільства та соціальних інститутів, готовності протистояти інтолерантності в освітньому середовищі та поза його межами [1].

Не дивлячись на те, що головна роль у формування толерантності молодших школярів належить вчителю та якісно організованому освітньому процесу, не слід забувати про вплив соціуму, зокрема неформальних об'єднань, громадських та державних інститутів. Для підвищення ефективності цього процесу важливо створити толерантне середовище навчання, забезпечити зміст освіти, що відображає багатокультурність, застосовувати інтерактивні методи та технології, орієнтовані на особистісний розвиток, а також підвищувати компетентність педагогів у вихованні толерантності [3].

Спираючись на результати дослідження Н. Олійник, Т. Білик та А. Басюк, формування толерантності, як особистісної якості молодших школярів, здійснюється відповідно до трьох критеріїв: толерантна свідомість – розуміння існування інших релігій, націй, традицій, звичаїв тощо; толерантні почуття – вміння сприймати інших, поважати, проявляти чуйність та доброзичливість, здатність співпереживати та турбуватися про інших; толерантна поведінка – рівноправне спілкування, відсутність фізичного, психологічного та інформаційного впливу на інших [7].

Важливо формувати толерантне ставлення молодших школярів до інших людей не лише на уроках, але й під час годин спілкування, виховних заходів, позаурочної діяльності, екскурсій, але використовувати при цьому треба не лише фронтальну роботу та колективне обговорення, але й різноманітні інноваційні засоби: тренінги та курси щодо розвитку особистісної комунікації, інтерактивні вправи та ігри орієнтовані на життєві ситуації, проблемне навчання, соціальні дослідження та проекти. Пропонуємо сьогодні детально розглянути виховний потенціал ігрової діяльності як інноваційного засобу формування толерантності здобувачів початкової освіти.

Виховний потенціал ігрової діяльності неабияк сприяє формуванню толерантності у здобувачів початкової освіти. У дошкільному віці провідна діяльність характеризується сюжетно-рольовою грою, але з початком навчання у закладах загальної середньої освіти вона поступово заміщується на навчальну. Завдяки цьому учні початкових класів надають перевагу в освітньому процесі саме ігровій діяльності. Під час гри вони можуть моделювати життєві ситуації, практикувати комунікацію, співпрацю та повагу до інших.

За переконання П. Копосова, виховання, як цілеспрямований вплив на особистість дитини, має керуватися не суспільними вимогами, а індивідуальними інтересами дитини. Вчитель своєю чергою має забезпечити формування внутрішніх та зовнішніх мотивів щодо удосконалення особистісних якостей. Методи та технології, які доречно використовувати для формування толерантного ставлення, також мають відповідати особистим вподобанням учнів.

На відміну від традиційних занять, під час ігрової діяльності учні відчують себе значно впевненішими, проявляють ініціативність та стають активними учасниками освітнього процесу. До переваг використання ігрових технологій в освітньому процесі відносять: легкість в організації, можливість охопити як навчальний, так і виховний компонент, вони мають особливу прихильність у молодших школярів, передбачають активну взаємодію між учасниками освітнього процесу тощо [4].

І. Резніченко наголошує на тому, що ігрові технології, як засіб формування толерантного ставлення здобувачів початкової освіти до інших, обов'язково мають відповідати тенденціям сучасного розвитку, психологічним та індивідуальним особливостям учнів, бути популярними та інноваційними. Науковиця пропонує надавати перевагу сюжетно-рольовим іграм, що передбачають динамічний процес взаємодії та високий рівень комунікації між учнями, та квест-технологіям, що своєю чергою сприяють налагодженню якісної взаємодії, формуванню командного духу та прояву поваги [8].

О. Гордійчук наголошує на важливості толерантного середовища в системі інклюзивної освіти. Вивчення літературних творів та казкотерапія є потужними засобами у формуванні толерантного ставлення молодших школярів до інших, що ґрунтуються на колективному обговоренні життєвих ситуацій, формуванні способів дій та культури поведінки [2].

Спираючись на аналіз досвіду сучасних вчених, можемо стверджувати, що виховний потенціал ігрової діяльності в контексті формування толерантності молодших школярів полягає у розвитку особистісних якостей: емпатії, повага до інших культур та народів, розуміння та прийняття різних поглядів, дотримання загальнолюдських прав та соціальних норм. Ігрова діяльність може реалізовуватися за допомогою різ-

них методів, способів та засобів навчання. Так, з метою усвідомлення цінності кожної особистості, слід пропонувати проблемні завдання, які спонукають дітей вирішувати конфліктну ситуацію з урахуванням усіх поглядів, підтримати когось у кризовій ситуації та разом віднайти рішення. Задля формування колективної єдності учнів на основі взаємоповаги та толерантності доречно використовувати ігри з елементами взаємодії, кооперації, обміну ролями, щоб здобувачі освіти могли поглянути на проблемну ситуації з іншого боку. Доволі популярними є діалогічні методи, які використовують з метою організації рефлексії та колективного обговорення конкретного питання, пошуку практичного розв'язання проблеми та використання здобутих компетентностей у повсякденному житті.

Висновки. Отже, формування толерантності у здобувачів початкової освіти засобами ігрової діяльності є одним із пріоритетних напрямків удосконалення особистісних якостей, що дозволяє адаптувати учнів до взаємодії у соціумі. Саме через гру діти можуть навчитися вирішувати конфліктні ситуації з урахуванням різних поглядів, підтримувати один одного в складних ситуаціях та працювати в команді. Залучення ігрових методів дозволяє не тільки урізноманітнити освітній процес, а й підвищити його результативність. Окреслена проблема є доволі новою та потребує подальших теоретичних і практичних досліджень.

Література

1. Бессараб Н. Педагогічні умови виховання міжкультурної толерантності молодших школярів. *Нова педагогічна думка*. 2019. № 3 (99). С. 114–118.
2. Гордійчук О. Є. Виховання толерантності молодших школярів крізь призму вивчення літературних творів інклюзивного спрямування. *Перспективи та інновації науки*. 2023. № 10 (28). С. 126–141.
3. Довбенко С. Ю. Виховання толерантності у школярів в умовах полікультурного суспільства. *Освітній дискурс*. 2020. № 20 (2). С. 33–44.
4. Заяківська Н. М., Кашуба Н. Р. Ігрова діяльність як невід'ємний компонент навчання молодших школярів. *Молодий учений*. 2021. № 9 (97). С. 16–19.
5. Канішевська Л. Аналіз феномена «толерантність» в гуманних науках. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Вип. 28. Т. 2. С. 132–136.
6. Копосов П. Г. Нова українська школа: дидактичні особливості організації навчально-ігрової діяльності учнів 1–2 класів : навч.-метод. посіб. Харків : Фабула, 2021. 160 с.
7. Олійник Н. А., Білик Т. С., Басюк А. М. Формування толерантності у молодших школярів. *Перспективи та інновації науки*. 2022. № 6 (11). С. 299–308.
8. Резніченко І. Г. Формування інклюзивного середовища в початковій школі: виховання толерантності у молодших школярів. *Педагогічна академія: наукові записки*. 2024. № 8.

References

1. Bessarab, N. (2019). Pedagogical conditions of teaching intercultural tolerance of young schoolchildren [Pedagogical Conditions of Teaching Intercultural Tolerance

to Junior Schoolchildren]. *Nova pedahohichna dumka – New pedagogical thought*, 3 (99), 114–118. [in Ukrainian].

2. Hordiichuk, O. Y. (2023). Vykhovannia tolerantnosti molodshykh shkoliariv kriz pryzmu vyvchennia literaturnykh tvoriv inkluzyvnoho spriamuvannia [Teaching tolerance to junior schoolchildren through the prism of studying inclusive literary works]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations in science*, 10 (28), 126–141. [in Ukrainian].

3. Dovbenko, S. Yu. (2020). Vykhovannia tolerantnosti u shkoliariv v umovakh polikulturnoho suspilstva [Teaching tolerance to schoolchildren in a multicultural society]. *Osvitnii dyskurs – Educational discourse*, 20 (2), 33–44. [in Ukrainian].

4. Zaiakivska, N. M., Kashuba, N. R. (2021). Ihrova diialnist yak nevidiemnyi komponent navchannia molodshykh shkoliariv [Playful activities as an integral component of primary school education]. *Molodyi uchenyi – Young scientist*, 9 (97), 16–19. [in Ukrainian].

5. Kanishevska, L. (2020). Analiz fenomena «tolerantnist» v humannykh naukakh [Analysis of the Phenomenon of “Tolerance” in the Humanities]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Topical issues of the humanities*, 28 (2), 132–136. [in Ukrainian].

6. Kopusov, P. H. (2021). Nova ukrainska shkola: dydaktychni osoblyvosti orhanizatsii navchalno-ihrovoi diialnosti uchniv 1–2 klasiv: navchalno-metodychnyi posibnyk [New Ukrainian school: didactic features of the organization of educational and game activities of pupils of grades 1-2: a teaching aid]. Kharkiv: Fabula [in Ukrainian].

7. Oliinyk, N. A., Bilyk, T. S., Basiuk, A. M. (2022). Formuvannia tolerantnosti u molodshykh shkoliariv [Building tolerance in younger students]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations in science*, 6 (11), 299–308. [in Ukrainian].

8. Reznichenko, I. H. (2024). Formuvannia inkluzyvnoho seredovyshcha v pochatkovii shkoli: vykhovannia tolerantnosti u molodshykh shkoliariv [Formation of an inclusive environment in primary school: fostering tolerance in younger students.]. *Pedahohichna akademiia: naukovy zapysky – The Pedagogical Academy: Scientific Notes*, 8. [in Ukrainian].

АНОТАЦІЯ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування толерантності у здобувачів початкової освіти засобами ігрової діяльності, окреслено особливості модернізації системи освіти, визначення пріоритетні напрямки розвитку та удосконалення освітнього процесу, зокрема впровадження особистісно орієнтованого навчання, орієнтація на індивідуальні вподобання учня, дитиноцентризм, гуманізація міжособистісної комунікації в системах «вчитель – учень» та «учень – учень», забезпечення фізичної, психологічної та інформаційної безпеки.

Визначено, що психологічні та індивідуальні особливості дітей молодшого шкільного віку створюють сприятливу атмосферу для формування ціннісних орієнтирів та вміння налагоджувати міжособистісну комунікацію. Проаналізовано загальні підходи до трактування поняття «толерантність» в системі сучасної освіти.

З'ясовано, що толерантність першочергово слід розглядати як особистісну якість, що формується лише під цілеспрямованим та систематичним впливом вчителя або когось із дорослих. Формування толерантності відбувається не лише в процесі занять, але й охоплює позаурочну діяльність, години спілкування, екскурсії тощо.

Визначено, що ігрова діяльність сприяє розвитку особистісних якостей, формує вміння ефективно взаємодіяти в соціумі та вирішувати конфліктні ситуації

мирним шляхом. Під час гри діти моделюють реальні ситуації, вчать співпереживати та підтримувати один одного, що значно підвищує рівень толерантності у колективі. Задля успішного формування толерантності в молодших школярів необхідно не тільки залучати інноваційні педагогічні методи, але й забезпечити відповідність освітнього процесу тенденціям сучасного суспільства, індивідуальним потребам та інтересам учнів. Використання сюжетно-рольових ігор, квестів, тренінгів та інтерактивних вправ дозволяє інтегрувати ціннісні орієнтири у процес навчання та виховання.

На основі аналізу досвіду сучасних науковців встановлено, що ігрова діяльність має великий виховний потенціал у контексті формування толерантності у здобувачів початкової освіти. Ігрові технології виступають не тільки як інструмент для підвищення ефективності освітнього процесу, але і як засіб для формування ціннісних орієнтирів і сприяння особистісному розвитку молодших школярів.

Ключові слова: толерантність, молодші школярі, ігрова діяльність, виховання учнів.